

Vaizdo vaidmuo siejant komunikacines strategijas filosofijoje ir sociologijoje

AGNIEŠKA JUZEFOVIČ

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius

El. paštas: agnieska.juzefovic@vgtu.lt

Pirmojoje metodologinei problematikai skirtoje straipsnio dalyje nagrinėjamos pastaraisiais dešimtmečiais stiprėjančios tarpdalykinės tendencijos, vis intensyvesnės filosofijos, sociologijos bei komunikacijos sąsajos. Antrojoje dalyje aptariamos vizualinės komunikacijos strategijos, įsivyraujančios humanitariniuose ir socialiniuose moksluose, svarstomas vizualumo vaidmuo jų suartėjimo ir sąveikos procese. Trečiojoje dalyje dėmesys sutelkiamas ties viena reikšmingiausių moderniosios visuomenės formų – minia, nagrinėjamas filosofinis ir sociologinis santykis su minia, išryškinamas esmiškai negatyvus filosofo požiūris į minią bei principinis bandymas nuo jos atsiriboti. Ketvirtojoje konkrečių minios atvaizdų analizei skirtoje straipsnio dalyje nagrinėjamos LTSR fotografo Fišerio nuotraukos, vaizduojančios stalinistinėje epochoje populiariose priverstinėse šventinėse demonstracijose dalyvaujančią minią. Skirtingais rakursais žvelgiant į tuos pačius atvaizdus svarstoma, kokius filosofinius bei socialinius kontekstus jie gali atskleisti, išryškunami filosofinės interpretacijos ir sociologinės priegos savitumai bei skirtumai.

Raktažodžiai: filosofija, sociologija, komunikacija, vaizdas, fotografija, minia

ĮVADAS

Pastaraisiais dešimtmečiais regimas stiprėjantis įvairių humanitarinių bei socialinių mokslų suartėjimas, formuojasi ir įsitvirtina naujos humanitarinius bei socialinius mokslus jungiančios akademinės disciplinos. Taigi tarpdalykiškumas gali būti įvardytas kaip vienas esminių dabartinių humanitarinių ir socialinių mokslų bruožų. Kitas skiriamasis jų bruožas yra vizualumo įsivyravimas. Tarpdalykiškumo bei vizualizacijos tendencijos liudija tokio pobūdžio akademinį tyrinėjimą ir diskusijų aktualumą.

Straipsnyje, remiantis komparatyvistiniu, analitiniu ir fenomenologiniu metodais gilinamasi į filosofijos bei sociologijos savitumus ir tarpusavio sąveikas, svarstomas jų suartėjimas vizualumo akivaizdoje, apžvelgiamas jų santykis su visuomene bei požiūris į minios problematiką. Nagrinėjant šią tematiką susiduriama su įvairiais klausimais: kas sieja filosofiją su kitais humanitariniais bei socialiniais mokslais; kokį vaidmenį filosofija ir sociologija atlieka šiuolaikinio žinojimo struktūroje; kokios komunikacinės strategijos taikomos paskiruose humanitariniuose ir socialiniuose moksluose; kokios vizualinės komunikacijos perspektyvos filosofijos bei sociologijos moksluose; koks yra vaizdo vaidmuo siejant filosofijos, sociologijos ir komunikacijos mokslus, plėtojant tarpdalykinį dialogą; ką tas pats minios vaizdas pasakoja filosofui bei sociologui? Šiame straipsnyje bus ieškoma atsakymų į šiuos ir panašius klausimus.

FILOSOFIJOS IR SOCIOLOGIJOS SKIRTUMAI IR PANAŠUMAI KOMUNIKACINIŲ ASPEKTU

Filosofijos ir sociologijos gretinimas išryškina šių akademinų disciplinų panašumus ir skirtumus, atskleidžia kiekvienos jų savitumą ir sudėtingus tarpusavio santykius. Neatsitiktinai teigiama, kad tiek sociologijos filosofija, tiek filosofijos sociologija „orientuojasi į viena kitos pakraščius, kuriuos tarsi grasinasi ‘paplauti’“ (Kačerauskas 2012: 188). Sociologas visuomet kalba apie visuomenę, gilinasi į jos struktūrines ir funkcines sąsajas, filosofas domisi tikrove apskritai, o visuomenė, kaip viena alternatyvių tikrovės plotmių, jam tėra vienas iš galimų tyrimų objektų. Pati visuomenės samprata sociologijoje ir filosofijoje suvokiama skirtingai: sociologas nagrinėja paskirus visuomenės aspektus (politiką, kultūrą, šeimą, lyties identitetą, minią ir t. t.) bei atskleidžia, kaip jie funkcionuoja konkrečiame socialiniame kontekste; filosofas kalba apie visuomenę kaip tokią, o jeigu ir sutelkia dėmesį į pavienius jos aspektus (pvz., lyties identitetą arba minią), tai nagrinėja juos veikiau žmogaus prigimties, o ne konkrečios socialinės tikrovės kontekste. Taigi, net jeigu filosofas ir kalba apie visuomenę, į pastarąją jis žvelgia iš gerokai didesnio nuotolio.

Tačiau turbūt ryškiausiai filosofijos ir sociologijos skirtumai išryškėja lyginant šiose akademinėse disciplinose taikomas metodologines prieigas. Sociologinis tyrimas dažniausiai paremtas faktais ir tokiais kiekybiniais, empiriniais metodais, kaip interviu, statistika, stebėjimas. Kiekybinių metodų įsivyravimą sociologijos moksluose liudija Lauros Hunter ir Leahey Erin atliktas tyrimas: išanalizavę daugiau negu tūkstantį straipsnių, kurie XX a. buvo paskelbti įvairiuose JAV sociologijos žurnaluose, jie konstatavo, kad netgi du trečdaliai publikacijų daugiausia buvo paremtos būtent kiekybiniais metodais (Hunter, Erin 2008: 290–306). Taikydami kiekybinius metodus sociologai nagrinėja elgesio normas vienoje ar kitoje visuomenės grupėje, pavyzdžiui, aiškinasi, kaip jos kinta minioje arba kokios nors subkultūros viduje. Filosofijoje ir literatūros teorijoje vaisingiausiai laikomi bendresni metodai, susiję veikiau su teorija, o ne praktika bei faktais (plg. Daujotytė-Pakerienė 2006: 47–61). Taigi filosofas operuoja abstrakčiomis sąvokomis ir daugiausia remiasi kokybiniais metodais ir užuot klausdamas „kiek?“, jis klausia „kodėl?“

Todėl dėsninga, kad filosofai ir sociologai skeptiškai vertina vieni kitų metodus, o abipusiai kaltinimai paviršutiniškumu arba trumparegiškumu anaipol nėra reti. Tenka pripažinti, kad ir pačios filosofijos rėmuose netrūksta priešiško bei susiskaldymo į įvairias priešiškas viena į kitą žvelgiančias metodologines mokyklas. Tokio „cechinio“ uždaro galime aptikti ir kituose humanitariniuose bei socialiniuose moksluose – istorijoje, sociologijoje, psichologijoje, komunikacijoje, menotyroje ir t. t.

Multikultūralizmo, tarpdalykiškumo ir įvairiausio pobūdžio rizominių sampynų žymėmis paženklintais nūdienos laikais atvirumas ir dialogas vis labiau išstumia susiskaldymą ir priešišką požiūrį į skirtingas metodologines prieigas. Konstatuojama, kad produktyvus dialogas įmanomas ne tik tarp skirtingų metodologinių mokyklų, susiformavusių vienos akademinės disciplinos rėmuose, bet ir tarp skirtingų humanitarinių bei socialinių disciplinų. Pabrėžiama, kad, nepaisant įvairių skirtumų, tokie mokslai kaip filosofija, sociologija, psichologija ir komunikacija turi daug bendra, o pastarųjų priešistorė siejama būtent su filosofija, nuo kurios kaip savarankiški mokslai jie atsiskyrė tik XIX amžiuje. Nagrinėdami filosofijos ir sociologijos sąsajas tyrėjai konstatuoja, kad šie mokslai tradiciškai buvo ir tebėra itin glaudžiai susiję (plg. Bunge 1999), todėl neturėtų stebinti, kad filosofai nevengia nagrinėti ir aiškinti sociologinių problemų, o sociologai – filosofinių. Filosofijos ir sociologijos mokslų glaudžios sąsajos pastebimos jau pirmojoje XX a. pusėje, kai garsusis sociologas E. Durkheimas teigė galįs išspręsti esmines I. Kanto problemas. Žvelgiant iš

laiko perspektyvos galima teigti, kad šio tyrėjo pastangos „sociologizuoti“ Kantą nebuvo visiškai sėkmingos (plg. Giddens 2001: 77–78), tačiau pats užmojis rodo, jog filosofijos barai sociologui nėra visiškai svetimi ir neįkandami. Pasitelkęs sociologijos metodologinius instrumentus E. Durkheimas atgaivino filosofinius klausimus ir prisidėjo prie filosofijos raidos.

Po Antrojo pasaulinio karo filosofijos ir sociologijos sąsajos labai sumenko ir iki 7-ojo dešimtmečio abiejų akademinų disciplinų atstovai beveik necituodavo ir neminėdavo vieni kitų. Tačiau tarpdalykiškumo žyme paženklintoje postmodernizmo kultūroje socialiniai ir humanitariniai mokslai vėl suartėjo drąsiai peržengdami vienas kito sritis. Toks suartėjimas dažniausia siejamas su tokiais filosofais kaip M. Foucault ir K. R. Popperis, kurie drąsiai naudojosi sociologų išvalgomis, tyrinėjo įvairias sociologines problemas, plėtojo filosofijos ir sociologijos sąsajas. Postmodernistiniame akademiname diskurse regimam filosofijos ir sociologijos suartėjimui taip pat turėjo įtakos vieno ryškiausių XX a. filosofo M. Heideggerio kūrybinis palikimas, kurį sociologai itin pamėgo tyrinėti.

Nuo modernizmo pradžios filosofai linkę atsisakyti abstrakčių, metafizinių problemų ir sutelkti dėmesį ties kultūros, visuomenės, individo problematika. Tiek sociologai, tiek filosofai vis dažniau susidomi tomis pačiomis opiomis problemomis – rase, etniškumu, lytiniu bei religiniu identitetu, feminizmu. Filosofijos, sociologijos, psichologijos, komunikacijos ir vizualumo studijose vis daugiau dėmesio skiriama marginalijoms, paribio reiškiniams – įvairiais aspektais nagrinėjamos seksualinės transgresijos, tautinės, religinės traumos ir t. t. Šios tendencijos lemia stiprėjančią filosofijos bei sociologijos suartėjimą, vis dažniau užsimezgantį dialogą tarp šių disciplinų.

VAIZDAS IR VIZUALINĖ KOMUNIKACIJA KAIP GIJA, SIEJANTI FILOSOFIJOS, SOCIOLOGIJOS MOKSLUS

Pastaraisiais dešimtmečiais padažnėjo sąveikos tarp skirtingų akademinų disciplinų, sparčiai padaugėjo tarpdalykinio pobūdžio tyrimų, publikacijų, steigiamos ištisos tarpdalykinės akademinės studijų programos. Tokias tendencijas sąlygoja ir stimuliuoja įvairios priežastys. Šiame straipsnyje dėmesys sutelkiamas ties komunikacinėmis plotmėmis ir ypač į vaizdo arba vizualinės komunikacijos problematiką. Pati komunikacijos (lot. *communicare*) sąvoka reiškia dalijimąsi, pavertimą bendru, todėl jau etimologiškai šis žodis nurodo į tarpdalykiškumą bei ribų įveikimą. Tiek filosofas, tiek sociologas siekia komunikuoti, kitaip tariant – keistis informacija vardan bendro supratimo, o neretai ir pati komunikacijos sąvoka paverčiama tyrimo objektu, t. y. komunikuojama apie komunikaciją. Tad dėsninga, kad įvairios komunikacijos plotmės efektyviai nutęsia sąsajas tarp skirtingų disciplinų.

Vizualinė komunikacija dar lengviau negu verbalinė panaikina ribas tarp sociologinių bei filosofinių prieigų. Skirtingos disciplinos (filosofija, sociologija, antropologija, komunikacija, medijų studijos) imasi nagrinėti vaizdus ir galiausiai yra vadinamos analogišku „vizualumo studijų“, „(audio)vizualinių studijų“ ir panašiais terminais. Vadinamosios vizualumo studijos iš principo yra tarpdalykinio pobūdžio, netgi tebediskutuojama apie tai, ar tai yra atskira disciplina, ar veikia tarpdalykinis reiškinys (plg. Bal 2003: 5–32). Šio straipsnio autorė laikosi nuomonės, kad vizualumo studijos yra savarankiška disciplina, nors ir turinti veikiau studijų negu akademinės disciplinos statusą (žr. Juzefovič 2011: 64–72).

Vizualumo studijų rėmuose kuriama atvaizdų tyrimo metodika, nagrinėjami ir aiškinami vaizdai, mažinamas arba apskritai panaikinamas skirtumas tarp vaizdo bei teksto. Vizualumo

studijų teoretikui bet koks vaizdas (meno šedevras, žemėlapis, vaiko piešinys, mėgėjiška nuotrauka ir t. t.) turės lygiavertį statusą.

Pastaraisiais dešimtmečiais vaizdas vis agresyviau braunasi tiek į žmogaus kasdienybę, tiek į įvairius mokslus. Tokį vizualumo problematikos skverbimąsi į filosofijos ir kultūros studijas, o paties vizualumo įsivyravimą dabartinėje Vakarų kultūroje W. J. T. Mitchellas pavadina „vizualiniu posūkiu“ (Mitchell 1994: 11–34). Pagrindinis vizualinio posūkio pranešimas byloja, kad vaizdas bei vaizdo teorija yra itin svarbūs, tampa atramos tašku, pirminiu suvokimo modeliu. Vizualinio posūkio terminas padėjo deklaruoti vizualumą kaip naują filosofemą ir taip atvėrė naują humanitarinių mokslų etapą – nuo paprastų teiginių, tvirtinančių, kad gyvenama vizualumo amžiuje, buvo pereita prie teorinio šio fenomeno konceptualizavimo. Pakito vaizdo kultūros kūrimo, produkavimo ir pateikimo būdai, iš naujo permąstyta, kokią vietą kalboje užima vizualumas, stebėjimas ir atrodymas.

Vizualinio posūkio sąlygotą regėjimo joslės (arba proto *žvilgsnio*) privilegijavimą bei sureikšminimą Martin Jay vadina okuliarcentrizmu, kurio sekoje „viskas tapo regima ir netgi kiaurai perregima“ (Jay 1994: 2). Okuliarcentrizmas, kaip vienas skiriamųjų vizualinio posūkio bruožų, pastaraisiais dešimtmečiais užima reikšmingą vietą tiek humanitariniuose, tiek socialiniuose moksluose (plg. Žilinskaitė 2010: 3–10). Nuo intencionalios estetinės būties, kurioje vizualumas visuomet užimdavo reikšmingą vietą (žr. Monginaitė 2010: 219–228), vaizdas išplinta į įvairias kasdienybės sritis. Jis įsivyrąja tarpkultūrinėje komunikacijoje, kurioje daug lengviau negu žodinė komunikacija geba įveikti kalbos barjerus, kultūrinius skirtumus. Vaizdas įsivyrąja ir skirtingų mokslų tarpusavio diskusijoje, padeda sujungti filosofinę bei sociologinę prieigas, įtraukia filosofą ir sociologą į abipusį vaisingą dialogą. Filosofas tradiciškai likdavo abejingas sociologinei statistikai, o sociologas ignoruodavo abstrakčias filosofines sąvokas, tačiau ir vienas, ir kitas geba lengvai susidomėti tuo pačiu vaizdu. Tad dėsninga, kad nuo 1990-ųjų vizualumo tematika iškilo į pirmą vietą tiek filosofinėse, tiek antropologinėse, tiek sociologinėse mokyklose. Vaizdus ir vizualinę kultūrą nagrinėja įvairūs postmodernizmo filosofai (J. Derrida, M. Shapiro, M. Foucault, J. Baudrillard) bei sociologai, ypač poststruktūralistinės bei semiotinės mokyklų šalininkai (R. Barthes, P. Bordieau). Vizualumo studijos, filosofija ir sociologija susiduria su panašiomis tendencijomis – viena vertus, vizualumas siejamas su filosofiniu pagrindu bei sociologizuojamas, kita vertus, filosofijos ir sociologijos mokslai patiria vizualizavimo tendenciją. Vizualinė sociologija bei filosofija glaudžiai siejasi su socialine fotografija, kinematografija, reklama, masinių informacijos priemonių problematika. Šios disciplinos tiria dabartinę vartotojų visuomenę, politinę areną, atskleidžia, kaip „medijos ir naujos vaizdinių palaikymo bei kūrimo technologijos tampa svarbiausiu instrumentu, vizualizuojančiu ne tik politines paslaugas, bet ir jo teikėją (politiką), kad būtų sukurtas patrauklus jo vizualus įvaizdis“ (Pruskus 2011: 45).

Vizualinė filosofija ir vizualinė sociologija tiria, kaip vaizdas perteikia, atspindi ir steigia tikrovę. Vaizdas suvokiamas kaip pirminis socialinės tikrovės matmuo – būtent per vaizdą ir žvelgiama į aplinką, ji rekonstruojama ir pratęsiama.

SOCIOLOGO IR FILOSOFO LAIKYSENA MINIOS AKIVAIZDOJE

Nagrinėjant visuomenės problematiką dažnai susiduriama su minios fenomenu. Neatsitiktinai prancūzų mokslininkas Gustave'as Le Bonas savo garsiajame veikalė *Minios psichologija* (1895) tuomet dar tik ateinančią XX a. pavadino „minios amžiumi“ (Le Bon 2013). Žvelgdami iš XXI a. perspektyvos regime, kad ši pranašystė pasitvirtino, o minia tapo viena svarbiausių

moderniosios visuomenės formų. Minia geba daryti didelę, dažnai net nereflektuojamą įtaką individui bei jo elgsenai. Minia individą traukia, įkvepia drąsos, ryžto, padeda pabėgti nuo rūpesčių ir nuo savęs paties. Kita vertus, minia gali individą įbauginti, išryškina jo menkumą ir neryžtingumą. Negana to, minia, pasak filosofų, panaikina autentiškumą, individualumą, žmogų paverčia sistemos varžteliu ir palieka jam tik netikro, apsimestinio individualumo galimybę. Tiek filosofai, tiek sociologai tiria politikų santykį su minia ir pramoginiais renginiais (Pruskus 2012: 170–179), minia ir pramogos nagrinėjamos ir komunikaciniu aspektu (Pruskus 2013: 6–12).

Todėl dėsninga, kad nuo XIX a. filosofai, sociologai ir komunikacijos teoretikai aktyviai domėjosi minios problematika. Sociologai šiai temai skiria daugiausia dėmesio, ir tai yra dėsninga, nes sociologija yra mokslas apie visuomenę, o minia – viena reikšmingiausių dabartinės visuomenės formų; komunikacijos teoretikai ir retorikos specialistai konstruoja minios valdymo strategijas ir geba sėkmingai pasiūlyti tai, ko miniai reikia. Kokį vaidmenį minios akivaizdoje atlieka filosofas? Daugiau negu prieš šimtmetį G. Le Bonas pažymėjo, kad „nepaisant visos pažangos, filosofija dar nepasiūlė tautoms jokie idealo, galinčio patraukti minias“ (Le Bon 2013: 109). Tenka pritarti minčiai, kad filosofas yra gana bejėgis minios akivaizdoje. Pažvelkime, koks yra filosofo santykis su minia.

Sociologo požiūris į minią (individų sumą) dažniausia būna neutralus, o filosofo – kritiškas ar netgi atvirai priešiškas. Tokie modernizmo filosofai kaip F. Nietzsche, M. Heideggeris, J. Ortega y Gassetas minią laikė ne tik vienu esminių modernumo bruožų, bet ir viena didžiausių autentiškos savirealizacijos kliūčių. Filosofui, pasak Nietzsche's, išminties dera ieškoti vienatvėje, geriausiai pasislėpus atokiuose kalnuose, toliau nuo minios, kuri sumenkina, suvienodina žmones. Tokią išmintį Nietzsche radikalai priešpriešina „turgaus miniai“, kuri niekuomet neįžvelgs žibinto šviesos (Nietzsche 1995; Nietzsche 2006). J. Ortega y Gassetas esė *Masių sukilimas*, kurioje įžvalgiai reflektuojama minios problematika, su pasidaryjimu konstatuoja, kad modernizmo kultūroje nutrinamos ribos tarp elito ir masės, anksčiau tik išrinktiesiems prieinamos privilegijos (pvz., galimybė keliauti) tampa masiniu reiškiniu, o „kūrybinio prado neturinčios ir tik savo gerove besirūpinančios masės užpildo visas viešąsias erdves (Ortega y Gassetas 1993: 72–73). Tokie filosofai kaip S. Kierkegaardas, M. Buberis, M. Heideggeris teigia, kad autentiška žmogaus egzistencija įmanoma tik būnant vienam su savimi, o minioje žmogus netenka savo unikalumo, galimybės asmeniniam egzistenciniam apsisprendimui ir pradeda elgtis kaip visi. Heideggeris tokį anonimiškos minios žmogų laiko nupuolusiu (vok. *Verfall*), „das Man“ individu, kuris neturi autentiškos egzistencijos, elgiasi, gyvena ir mąsto kaip visi kiti. Taigi filosofų požiūris į minią tradiciškai buvo skeptiškas ir netgi priešiškas.

MINIOS REFLEKSIJA ILJOS FIŠERIO FOTOGRAFIJOJE: FILOSOFINĖ IR SOCIOLOGINĖ PRIEIGA

Pažvelkime, kokį filosofo bei sociologo santykį su minia atskleidžia atvaizdo analizė. Įvairūs atvaizdų kūrėjai (menininkai, ypač kinematografai bei fotografai, žurnalistai ir įvairūs masinių informacijos priemonių atstovai) domisi minios problematika, intensyviai kuria ir tiražuoja vaizdus, susijusius su minios sąvoka, todėl vaizdo medžiagos, tinkamos šios tematikos analizei, humanitarinių bei socialinių mokslų atstovams netrūksta. Dėsninga, kad ir šiuolaikinio meno parodose minios, masinių susibūrimų bei renginių tema tampa vis populiarsnė. Būtent minios problematikai buvo skirtos netgi trys parodos, 2012–2013 m.

Pav. Ilja Fišeris. Šventinių demonstracijų vaizdai

sandūroje lygiagrečiai veikusios Nacionalinėje dailės galerijoje (NDC). Iš šių parodų konceptualumu ir turinio vientisumu labiausiai išsiskyrė paroda „Maršas. Iljos Fišerio 1946–1953 metų fotografijos“, kurioje buvo eksponuojamos tarybinei spaudai darytos dokumentinės paskirties nuotraukos, vaizduojančios ideologizuotas masines demonstracijas. Šioje atvaizdų serijoje minios reiškinyms perteiktas per stalinistinėje epochoje populiarias gegužės 1-osios bei lapkričio 7-osios iškilmingas masines demonstracijas. Fišerio nuotraukos pasakoja apie tuomet vyravusią politinę, socialinę, ideologinę sistemą, atskleidžia skirtingus minios vaizdinius bei santykius su visuomeniniais procesais, padeda apibrėžti individo savivoką tokioje visuomenėje. Tokias fotografijas, fiksuojančias masinius renginius, Halas Fosteris siūlo vadinti „etnografinėmis“, nes jose perteiktas dokumentinis ir sociopolitinis jautrumas (Foster 1996: 171–204).

Minia šiose fotografijose atrodo įvairialypė, o sykiu ir vieninga. Tarybinis žmogus dažnai vaizduojamas neatsiejamas nuo savo profesijos: pareigūnai iškilmingai žygiuoja apsi-vilkę uniformas; gimnastai, apsirengę vasarine sportine apranga nors gana vėsu, sinchroniškai atlieka įvairius pratimus, demonstruoja sudėtingas kompozicijas; siuvėjos darbo šventę nutarė pagerbti neatsitraukdamos nuo darbo – į Stalino (dabar Gedimino) prospektu važiuojantį sunkvežimį sukrautos siuvamosios mašinos leido joms netgi demonstracijos metu ne-nutraukti darbo „tėvynės labui“.

Vienoje nuotraukoje pavaizduota Stalino prospektu žygiuojanti minia, rankose nešanti milžinišką plakatą su „Kantata apie Staliną“: karaokės principu surašytas ir nato-mis papildytas tekstas atrodo kurioziškai, o jį nešančių žmonių veidai taip pat gana dvi-prasmiški – po iškilminga ir džiaugsminga kauke tarytum slepiasi ironija, o plakatą ne-šantys jaunuoliai atrodo ganėtinai *dendiškai*. Kitoje nuotraukoje palei dabartinę Lukiškių aikštę žygiuojantys inteligentiškos išvaizdos vyrai vieningai traukia dainą. Žvelgiant į šiuos vaizdus kyla klausimas: kas sieja šią minią, ar šitie žmonės tiki idealais, kuriuos taip vieningai bei uoliai pagerbia?

Nagrindėdami 1946–1953 m. Fišerio nuotraukas sociologiniu aspektu regime, kaip tuo laikotarpiu buvo organizuojami masiniai renginiai ir demonstracijos, kiek, kokio amžiaus bei socialinio sluoksnio žmonių daugiausia dalyvavo tokio pobūdžio masiniuose susibūrimuose, ką drabužiai, įvairi atributika (plakatai, transparantai) pasako apie tuometinį socialinį, politinį bei ekonominį gyvenimą. Iš nuotraukų matyti, kaip per šventes ir šventines eitynes buvo skiepijamos sovietinės normos ir idealai. Pasak menotyrininkės M. Matulytės, kruopščiai ištyrinėjusios I. Fišerio kūrybinį palikimą, šios nuotraukos liudija nuoseklų, netgi totalų Lietuvos visuomenės sovietizavimą (Matulytė 2011: 21–37).

Ką tokiose demonstracijose žygiuojančių žmonių nuotraukos pasako filosofui? Šie atvaizdai kviečia svarstyti apie žmogaus prigimtį, tokias žmogiškąsias savybes, kaip kon-formizmas, laimės, saugumo poreikis. Fišerio fotografijos atskleidžia žmogaus polinkį elgtis kaip visi, kitais žodžiais tariant – išryškina tai, ką M. Heideggeris vadina anoniminiu *das Man* veidu.

Neenorėdami apsiriboti tik vaizdu ir siekdami didesnio objektyvumo sociologas ir fi-losofas gali pasitelkti papildomą medžiagą, kuri veikiausiai bus skirtinga: sociologas ieš-kos demonstracijų aprašymų tuometinėje spaudoje, susipažins su tokiuose renginiuose da-lyvavusių žmonių atsiliepimais, galbūt netgi surengs interviu; filosofas veikiausiai pasiners į teorinius tekstus, kuriuose reflektuojama individo ir visuomenės santykio bei minios prob-lematika. Tačiau imdami atskaitos tašku tuos pačius vaizdus filosofas ir sociologas prieis prie gana panašių išvadų, todėl šis pavyzdys tik dar kartą patvirtina, kad vaizdas tampa įvairius humanitarinius bei socialinius mokslus vienijančia gija.

IŠVADOS IR APIBENDRINIMAS

Filosofo dėmesio objektas yra gerokai platesnis negu sociologo, o judviejų naudojami me-todologiniai instrumentai yra visiškai skirtingi – pirmasis remiasi kokybiniais, teorinei analizei skirtais metodais, o antrasis – kiekybiniais, konkrečių atvejų rinkimui bei analizei skirtais metodais. Nepaisant šių skirtumų, produktyvus dialogas tarp filosofijos ir sociologijos yra įmanomas, o pastaraisiais dešimtmečiais vėl grįžtama prie XX a. pradžioje regėto mo-delio, kai filosofai ir sociologai glaudžiai tarpusavyje bendravo ir drąsiai peržengdavo vieni kitų ribas. Toks filosofijos ir sociologijos mokslų suartėjimas sietinas su vizualiniu posūkiu, lėmusiu vaizdo bei vaizdo refleksijos įsivyravimą dabartiniuose humanitariniuose bei

socialiniuose moksluose. Nagrinėdami tas pačias Iljos Fišerio fotografijas, vaizduojančias demonstracijose dalyvaujančią minią, filosofas bei sociologas dėmesį sutelkia į kiek skirtingus dalykus: sociologas išvelgia faktus ir tarybinės tikrovės realijas, o filosofas svarsto apie esmines žmogiškąsias savybes – baime, viltį, konformizmą, individo išnykimą minios akivaizdoje. Nepaisant to, analizuodami tuos pačius vaizdus ir vienas, ir kitas gali prieiti prie gana panašių išvadų.

Gauta 2013 05 01

Priimta 2013 09 30

Literatūra

1. Bal, M. 2003. "Visual Essentialism and the Object of Visual Culture", *Journal of Visual Culture* 2(1): 5–32.
2. Le Bon, G. 2013. *Minos psichologija*. Vilnius: Vaga.
3. Bunge, M. 1999. *The Sociology-Philosophy Connection*. New Jersey: Transaction Publishers.
4. Daujotytė-Pakerienė, V. 2006. „Aplėbiantis mąstymo būdas“, *Problemos* 69: 47–61.
5. Giddens, A. 2001. *Durkheimas*. Vilnius: Vaga.
6. Hunter, L.; Erin, L. 2008. "Collaborative Research in Sociology: Trends and Contributing Factors", *American Sociologist* 39: 290–306.
7. Jay, M. 1994. *Downcast Eyes: The Denigration of Thought in Twentieth-Century French Thought*. Berkley, Los Angeles, London: University of California Press.
8. Juzefovič, A. 2011. „Vizualinio posūkio ir vizualinių studijų fenomenas dabartinėje kultūroje“, *Logos* 69: 64–72.
9. Kačerauskas, T. 2012. „Intelektualaus gyvenimo filosofija ir sociologija: Lietuvos kontekstas“, *Filosofija. Sociologija*. 23(3): 187–195.
10. Matulytė, M. 2011. „Pergalės maršas: Iljos Fišerio sovietinių demonstracijų fotoarchyvas“, iš *Muziejinių vertybių tyrimai ir restauravimas*, kn. Nr. 15: 21–37.
11. Mitchell, W. J. T. 1994. *Picture Theory: Essays on Verbal and Visual Representation*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 11–34.
12. Monginitė, L. „Vizualumas intencionalios estetinės būties struktūroje“, *Filosofija. Sociologija* 23(3): 219–228.
13. Nietzsche, F. 1995. *Linksmasis mokslas*. Vilnius: Pradai.
14. Nietzsche, F. 2006. *Štai taip Zaratustra kalbėjo: knyga visiems ir niekam*. Vilnius: Alma Littera.
15. Ortega y Gasset, J. 1993. *Masių sukilimas*. Vilnius: Mintis.
16. Pruskus, V. 2011. „Politinės paslaugos ir jų vizualizacija politinėje komunikacijoje“, *Filosofija. Sociologija* 22(1): 40–47.
17. Pruskus, V. 2012. „Politikų dalyvavimo pramogų renginiuose fenomenas“, *Logos* 70: 170–179.
18. Pruskus, V. 2013. „Pramogos kaip komunikacijos forma: samprata ir socialinės funkcijos“, *Santalka: filosofija, komunikacija* 2(1): 6–12.
19. Žilinskaitė, V. 2010. „Vaizdo link: okuliarcentrizmas ir jo tyrimo metodologija“, *Filosofija. Sociologija* 21(1): 3–10.

AGNIEŠKA JUZEFOVIČ

The role of the image in connecting communicative strategies in philosophy and sociology

Summary

The first part of the article, which is devoted to methodological topics, analyses the interdisciplinary tendencies that are becoming stronger in recent decades, more and more intensive correlations of philosophy, sociology and communication. The second part discusses the strategies of visual communication, settling in humanitarian and

social sciences, and it considers the role of visibility in the process of their approach and correlation. The third part concentrates on one of the most significant forms of modern society – crowd. The author analyses the philosophical and sociological relation to the crowd, she emphasizes the essentially negative attitude of the philosopher towards the crowd and principled attempt to disassociate from it. The fourth part of the article, devoted to the analysis of particular reflections of the crowd, discusses the pictures of the photographer of LSSR, Fisher, depicting the crowd participating in huge demonstrations organized in every May and October which were particularly popular in the Stalin epoch. Looking at the same images in different angles, it is considered what philosophical and social contexts they can reveal, the peculiarities and differences of philosophical interpretation and social approach are emphasized.

Key words: philosophy, sociology, communication, picture, photography, crowd